№ 144 Օգոստոսի 6 (18) 1881 Օգոստոսի 6 (18) № 144

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կէս տարվանը 6 ռուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում դրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Օտարաքաղաքացիք գիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հացի խնդիր։—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Նամակ խմբագրին։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Իտալիա։ Ֆրանսիա։ Թիւրքիա։ —ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ։ Նամակ Գերմանիայից։

ՀԱՑԻ ԽՆԴԻՐ

—

Մեր և մեր աշխատակցի բազմաթիւ յօդուածներով յարուցված թիւրքաց Հայաստանի տնտեսական խնդիրը այն հետևանքն ունեցաւ, որ Կ. Պոլսի հայերը բաժանվեցան երկու բանակի վրա։ Բանակներից առաջինը, անդադար աղաղակելով՝ լոյս, լոյս, մերժում է Հայաստանի մէջ տընտեսական ուսում մտցնելու անհրաժեշտութեան գաղափարը և հաւատացած է որ թիւրքաց հայերի վիճակը կարելի է բարւոքել միմիայն ուսում տարածելով նրանց մէջ։ Սրանց հակառակորդները, այսինքն մեր կուսակիցները այն կարծիքի են որ ժողովուրդը նախ պէտք է ապահովել նիւթապէս, զարգացնել տնտեսապէս և ապա ուսում տարածել ազգի մէջ, կամ գոնէ այդ երկու գործողութիւնները զուգընթացաբար կատարել։

Բայց մեր կարծիքով Կ. Պոլսի հայերի մէջ կազմված այդ երկու բանակների ներկայացուցիչներն էլ անկեղծ չեն իրանց համոզմունքների մէջ, երկու կողմից էլ կեղծաւորութիւն են անում։ Եւ ահա ինչ պատճառով։

Մի ժողովրդի վրա ներգործելու համար, նրան միայն լոյսով կլուսաւորելու, կամ ուսումով և տնտեսապէս զարգացնելու համար՝ հարկաւոր է նախ և առաջ ժողովրդի կեանքը հետազօտել, նրան ուսումնասիրել և ապա նրա ամենանհրաժեշտ պահանջման համեմատ գործել, մտցնել ազգի մէջ այս կամ այն ուղղութիւն, նայելով թէ ո՞րը այդ ուղղութիւններից աւելի յարմար, աւելի համապատասխան է ժողովրդի կենսական պահանջներին։ Իսկ այդ անելու համար հարկաւոր է նոյն իսկ այն երկրում ապրել, որի բնակիչների օգտի համար դուք կամենում էք գործել և ոչ թէ հեռուից, Կ. Պոլսից վիճաբանել այս կամ այն ուղղութեան լաւութեան կամ վատութեան մասին։

Բայց մինչև որ Կ. Պոլսի հայոց գործիչները, թիւրքաց հայերի ինտելիգենցիային պատկանողները նստած կը լինեն Կ. Պոլսում և այնտեղ կը վիճաբանեն լոկ ուսումնական կամ տնտեսական ուղղութեան մասին, թիւրքիայի մայրաքաղաքից կուզենան առաջնորդել Հայաստանը, այն երկիրը որ նրանք ոչ տեսել և ուսումնասիրել են, ոչ էլ ճանաչում են նրա կարիքները,—Հայաստանի բարւոքման վրա նրանց բոլոր ճառախօսութիւնները՝ կեղծաւորութիւն կը լինեն միշտ։

Նրանք ցոյց են տալիս թէ կամենում են օգնել իրանց հայրենիքին, աշխատել Հայաստանի համար, նուիրել իրանց անձը իրանց ազգի առաջադիմութեանը,—բայց մի և նոյն ժամանակ ոչ ոք նրանցից չէ շարժվում իր տեղից, Կ. Պոլսից, որի հետ կապված են նրանց իւրաքանչիւրի նիւթական շահերը, նրանց հացի խնդիրը։ Նրանցից մինը ունի կալուածներ Կ. Պոլսի մէջ,—այդ կալուածները նա չի թողնի. միւսը փաստաբան է, բժիշկ է,—իր փաստակը նա չի թողնի ու չի գնայ Հայաստան իր անձը ժողովրդի ծառայութեանը նուիրելու. երրորդը Բ. Դրան էֆէնդի է, պետական ծառայ է,—նա իր ծառայութիւնը չի թողնի....

Այսպիսով պարոնների բոլոր վիճաբանութիւնները, բոլոր հակառակութիւնները մի ճշմարիտ ծանր աչքով չը պէտք է ընդունել, չը պէտք է կարծել որ նրանց ձգտումները մի որ և է կշիռ ունեն։ Այդ բոլորը կեղծաւորութիւն է. հացի խնդիրը նրանց ստիպում է և միշտ կը ստիպէ Կ. Պոլսում մնալ, նրանց անբողջ ազգասիրութիւնը կայանում է և կը կայանայ միմիայն փայլուն լրագրական յօդուածների մէջ, որոնց հրատարակում են „Մասիսի“ կամ „Մանգումէի“ մէջ, կամ մի քանի հրահանգների մէջ, որ ուղարկում են իրանց մի քանի դպրոցներին, որոնց հիմնել են Հայաստանի այս և այն անկիւնում...

Բայց միթէ լոյսի կուսակիցները չեն հասկանում որ տնտեսական ուղղութեան պաշտպանողները ուղիղ են ասում, որ եթէ նրանք գնային Հայաստան, այնտեղ տեղափոխէին իրանց ամբողջ գործունէութիւնը, շուտով կը համոզվէին որ հայերից, ասորիներից, քիւրդերից, թիւրքերից, եզիդիներից բաղկացած հայաստանցի ժողովուրդը չէ կարող լոկ ուսում, լոկ լոյս ընդունել, քանի որ նա նիւթապէս, տնտեսապէս ապահովված չէ, որ նա փախչում, գաղթում է իր հայրենիքից, որովհետև ապահովված չէ, որ նա աւազակութիւն, մարդասպանութիւն է գործում, որովհետև նա տնտեսապէս զարգացած չէ, որ նա իր մէջ երկպառակութիւն ունի, որովհետև նրան դեռ չէ կապում երկրի, Հայաստանի, հայրենիքի ընդհանուր տնտեսական շահերը։

Եթէ ձեզ համար, փայլուն գրողների համար, այս կամ այն ուղղութիւն պաշտպանողների համար, իդէալական գաղափարներ ունեցողների համար, Կ. Պոլսում անշարժ նստողների համար՝ գլխաւոր շարժառիթը կեանքի մէջ տնտեսական հարցն է, հացի խնդիրն է,—որքան աւելի հայաստանցի ռամիկ, երկրագործ, արուեստաւոր ժողովրդի համար տնտեսական, հացի խնդիրը մեծ նշանակութիւն ունի։

Դիմակներդ հանեցէք, կեղծաւորներ. դուք որ դարդակ յօդուածներ էք գրում և ճառեր կարդում և ձեր փշրանքներով միայն օգնում Հայաստանին, բայց մի քայլ չէք անում Կ. Պոլսից, որովհետև կապված էք նրա հետ ձեր հացի խնդրի պատճառով, գնացէք Հայաստան, ուսումնասիրեցէք, հետազօտեցէք նրան և այնտեղ գործեցէք,—և կը հասկանաք որ նախ պէտք է ապահովել հայ ժողովուրդը տնտեսապէս, սովորեցնել նրան արհեստ, երկրագործութիւն, սովորեցնել նրան արդիւնաբերել և միջոց տալ նրան ընկերութիւնների միջոցով վաճառահանել իր արդիւնաբերածը, ապրեցնել նրան, ապահովել նրան, կը հասկանաք որ հայի, թիւրքի, քիւրդի, ասորու մէջ եղած երկպառակութիւնների վերջ տալ դուք կը կարողանաք միայն կայացնելով նրանց մէջ ընդհանուր տնտեսական շահերի կապը, և այդպէս միայն կը կարողանաք նրանց ամենքի, բոլոր հայաստանցիների համար, ստեղծել ընդհանուր հայրենիքը, Հայաստանը։

Գ. Ա.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐՄԱՆԻԱՑԻՑ

—

Բադ-Սոդէն 18/30 յուլիսի

*Շատ անգամ մենք տեսնում ենք մի և նոյն առարկան, շատ անգամ մենք նշմարում ենք մի և նոյն երևոյթը և նրանց վրա ոչ մի ուշադրութիւն չենք դարձնում, նրանք մեզ վրա ոչ մի ազդեցութիւն, ոչ մի տպաւորութիւն չեն թողնում։ Բայց լինում է ժամանակ, երբ այդ սովորական եղած, հաղարաւոր անգամներ նշմարված երևոյթը մի անգամ ևս կրկնվում է ու այնպիսի տպաւորութիւն է թողնում մարդուս վրա, որ նա, այդ մարդը երբէք իր կեանքում չէ մոռանում նրան, մանաւանդ եթէ այդ տպաւորութիւնն է քաղցր ու գեղեցիկ. օրինակ, ինչ մի անսովորական բան է մարդուս համար լսել իր մայրենի լեզուն, չէ՞ որ նա իր ծննդեան օրից սկսած լսել է այդ լեզուն և դա նորա համար եղած է մի շատ հասարակ սովորական բան։ Սակայն դա ինձ համար այդպէս չէր, դա մի այնպիսի ուրախալի ներգործութիւն ունեցաւ ինձ վրա, որ հազիւ թէ կարողանամ մոռանալ այդ երբ և իցէ։ Մայիս ամսի վերջերին բաղդը ձգեց ինձ կրկին Փարիզ. Գրանդ-Օթելի սրահումը նստած, ծիսախոտը ձեռիս ու սուրճի բաժակը առաջս դրած՝ եկող-գնացողների վրա կը նայէի, հազար ու մէկ մտքեր կը պտըտէին գլխիս մէջ ու նրանց ազդեցութեան տակ արդէն մոռացել էի թէ Արաբիոյ անուշահոտ բոյսի սնաչեայ հեղուկը և թէ նոյն իսկ իմ ուր գտնվիլը. երբ մի ծանր ձեռք զգացի ուսիս վրա ու մի քաղցր ձայն լսեցի—«բարև էք եկել, բարեկամ, փառք Աստուծոյ որ կըրկին զձեզ տեսնալուն պատիւն ունեցայ», այդ իմ ազնիւ բարեկամ Ռ. Ռաֆայէլեանն էր։ Մեր սրտերը լցված էին, մենք չէինք կարողանում մի բանի վրա երկարօրէն խօսել, մի հարցից թռչում էինք միւսին, վերջապէս ես հարցրի բարեկամիս «ասէք, խնդրեմ, ինչպէս է ձեր որդին»։

—«Շնորհակալ եմ, լաւ է. բայց ինչու մէկի համար կը հարցնէք, երբ ես երկուսն ունեմ»։

—Գիտեմ, բայց ես երրորդի համար կը հարցնեմ։

—Այսինքն.

—Այսինքն ընթերցարանի, խօսքս նրա մասին է։

Բարեկամս կարմրեց ու ձեռքս սեղմեց «նա իմ որդին չէ, այլ ազգի որդին, դուք ալ իբրև ազգի անդամներէն մէկը, յուսամ, կը ցանկանաք զինքը այցելելու»։ Մեծ ուրախութեամբ ընդունեցի պարոնի առաջարկութիւնը և մի կէս ժամից յետոյ արդէն մեր կառքը կանգնեց Quartier Latin-ի rue de Claud—Bernard կոչուած փողոցի 47 համարի առջև։

Սանդուղքների վրա բարձրանալով՝ բարեկամս առաջ ընկաւ ու երկրորդ յարկում գտնվող աջ կողմի դուռը բանալով՝ կանգ առաւ չէմքում, ձեռս բռնեց և ուրախութեան ժպիտը դէմքին՝ «լսեցէք» ասաւ. երկար կօրրիդօրի վերջը գտնվող սենեակից խօսակցութեան ձայներ էին լսվում։ Ուշադրութեամբ ականջ դրի այդ ձայներին. ո՜հ, Տէր իմ Աստուած, ինչ ուրախութիւն, ինչ սքանչելի բոպէ, ինչ քաղցր բաբախումն սրտի, խօսակցութիւնը հայերէն էր, լսում ես, ազնիւ ընթերցող, Նոր Բաբիլոնի մէջ, երկու միլիոնէն աւելի բնակիչ ունեցող գերահռչակ Փարիզի մէջ լսելի էր լինում քո սիրելի մօր քաղցր բարբառը. այո՛, շատ և շատ անգամ լսած ենք մենք, ես և դու, այդ բարբառը և ուշադրութիւն չենք դարձրած, բայց այժմ որքան քաղցր է հնչում դա ականջիս, որքան ցնծութիւն է պատճառում դա սրտիս. նոյնը կը զգայիր և դու, եթէ մօտս կանգնած լինէիր։ Աչքերս լցված՝ խօսք մի չը կարողացայ արտասանել և չը գիտեմ ինչպէս, կարծես, մի անտեսանելի զօրութեան թելադրութեամբ, մենք երկոքեանս գրկախառնեցինք մէկըզմէկու։ Հասանք վերջապէս և այն երանելի դրան, ուսկից դուրս էին գալի «հայր սուրբ, հայր սուրբ» և «ախբր մէկ լսեցէք, հէր օրհնածներ, ինչ եմ ուզում ասել Է» աղաղակները։ Պարզ էր, որ այդ խօսքերը մէկին չէին պատկանում միայն, այլ մի քանի անձանց և յայտնի չէր, թէ յաղթութեան դրօշակը որու ձեռքը կը մնար, եթէ չը շտապէր պ. Ռաֆայէլեանը դուռը բանալ և զինադադարումն առաջարկել քաջութեամբ պատերազմողներին։ Բաւական ընդարձակ և լուսաւոր սենեակում կային եօթը հոգի, վեց կայտառ, աշխոյժ երիտասարդներ-ուսանողներ և մէկ միջին տարիքով սպիտակամօրուս, բայց ոչ պակաս աշխոյժ մարդ, որն էր նոյն իսկ հայր-սուրբը Էջմիածնէն եկած. սենեակի պատերը զարդարված էին վարդան Մամիկոնեանի, լուսահոգի Ներսէս և վեհափառ Գէորգ Դ. կաթուղիկոսների պատկերներով և վեհափառ կաթուղիկոսի ու սրբազան Ներսէս պատրիարքի կոնդակներով զարդեցիկ շրջանակների մէջ և ապակու տակ զետեղված, պատին մօտ դրած էր մի պահարան զանազան հայերէն գրքերով լի, իսկ սենեակի մէջ տեղը կանգնած էր կանանչ մահուդով ծածկված մեծ սեղան, որի վրա շարուած էին «Մշակ», «Մեղու Հայաստանի», «Պսակ», «Մասիս», «Արարատ», «Փարոս», «Արևելեան մամուլ», «Մանգումէի էֆքեար», «Արշալոյս» և այլ հայ օրագիրներ։ Մէկ բանի պակասութիւն խկոյն աչքիս ընկաւ, բայց ես կարծելով թէ սխալվում եմ, սկսեցի աւելի հետաքրքրութեամբ փնտրել պակասողին, բայց ի զուր, չը գտայ. մօտս կանգնած Ռաֆայէլեանը նշմարելով իմ անհանգստութիւնը՝ հարցրեց ինձ, թէ ինչ եմ կամենում, «փորձը» պատասխանեցի ես։

—Ձենք ստանար, ասաւ. նա, և զարմանալին այն է, որ պատուարժան խմբագրապետը անցեալ ամառ այստեղ լինելով՝ ինքն անձամբ մեզ խոստացաւ ձրիաբար ուղարկելու իր ամսագիրը, իսկ այժմ, ահա ինչպէս կը տեսնէք, չունենք, մեր նիւթական կարողութիւնն էլ չի ներեր, որ մեր ծախսով բերել տանք. Էհ, եղբայր, հոգուց քաշեց խեղճը փոքր լուութիւնից յետոյ ու շարունակեց, մենք այս ընթերցարանը որ բացինք, մեծ յոյսով էինք, թէ ազգային խմբագիրներն ու հեղինակները կօգնեն մեզ և չեն խնայեր իրանց լումայն, իրանց մտաւոր աշխատանաց արգասիքը այս ազգային նոր հինութեան համար՝ ինչ կը նշանակէ Վենետիկի և Վիէննայի Մխիթարեանների համար մի քանի հատոր գրեանք ուղարկել մեր ընթերցարանին, ինչ կը նշանակէ մեր տաճկաբնակ հայ հեղինակների համար իրանց աշխատութիւններից մի մի օրինակ ուղարկելու մեզ. միթէ մենք ևս նրանց եղբայրները չենք, միթէ մենք ևս չենք փափագում մեր ազգի գրականութեան և նորա մտաւորական զարգացման հետ ծանօթանալու, մանաւանդ որ մեր ընթերցարանը ուսանողական չէ միայն, այլ ազգային. մեզ համար անպատմելի ուրախութիւն կը լինի,